

ZPRÁVY

O PRÁCI ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V BYTČI

V thurzovskom zámku v Bytči je umiestnený Štátny archív pre Žilinský kraj. Bývalý krajský archív, z ktorého sa utvoril Štátny archív, jestvoval síce už od roku 1951, no pre nedostatok priestorov a pracovníkov stagnoval. Archívne fondy zostávali naďalej nespracované a roztrieštené na niekoľkých miestach, aj keď o tieto materiálne javil záujem rad inštitúcií a vedecká verejnosť. Tento stav trval ešte aj roku 1954. Prelom nastal až roku 1955. Pred pracovníkmi ústavu stála naliehavá úloha urýchlene usporiadať a sprístupniť všetok archívny materiál, ktorý svojou povahou a významom patrí do Štátneho archívu. Ešte v priebehu roku 1955 usporiadali a uložili fondy, sústredené v tom roku, a začali so systematickým obsahovým preskúmaním materiálov. V apríli 1956 boli vypracované tematické registre, ktoré prehľadným spôsobom zachytávajú obsahovú stránku dokumentov, a to aj k najnovším fondom. Zaplnila sa tým medzera, ktorá sa pociťovala na úseku obsahového poznania novších materiálov.

Štátny archív v Bytči sústreďuje na mieste a vo svojich pobočkách v Liptovskom Mikuláši a na Oravskom hrade písomné pamiatky z územia bývalých žúp Oravskej, Turčianskej a Liptovskej, z dvoch žúp z čias predmníchovskej republiky, a to zo župy Považskej a Podtatranskej. Z čias tzv. slovenského štátu sa zachoval a je uložený v Štátnom archíve prezidiálny materiál župy Tatrán-

skej. Dňa 1. januára 1956 bolo vytvorené v rámci Štátneho archívu Pôdohospodársko-lesnícke oddelenie, ktoré sústreďuje početné fondy s pôdohospodársko-lesníckym zameraním. Sú to najmä archívy panstiev a lesných správ. Okrem toho opatruje Štátny archív rad ďalších fondov a zbierok. Ako vidieť, archív i so svojimi pobočkami spravuje archíválie z pomerne rozsiahleho územia. Tieto písomnosti pochádzajú z kraja s bohatými historickými a kultúrnymi tradíciami, čo zvyšuje aj hodnotu archívnych dokumentov, spravovaných Štátnym archívom.

Povahou svojich fondov sa Štátny archív delí na dve oddelenia. I. oddelenie tvoria fondy bývalých žúp, slúžnovských úradov a súdov, ku ktorým sú priradené ostatné fondy a zbierky, patriace do I. oddelenia. II. oddelenie tvoria fondy pôdohospodárskej povahy. Celkove Štátny archív v Bytči spravuje dosiaľ 65 fondov a zbierok, prehľad ktorých uvádzame:

Oddelenie I

Župy

1. Župa Oravská so sídlom v Dolnom Kubíne (B)¹ 1619—1922
2. Župa Turčianska so sídlom v Martine (B) 1543—1922
3. Župa Liptovská v Lipt. Mikuláši (LM) 1526—1922

¹ Pri fondoch uvedené roky znamenajú časové rozpätie písomností. B-fond sa nachádza v Bytči, LM — v Lipt. Mikuláši, O — na Oravskom hrade.

4. Župa Považská so sídlom v Martine (B) 1923—1928
5. Župa Podtatranská so sídlom v Lipt. Mikuláši (B) 1923—1928
6. Expozitúra župy Podtatranskej v Rožňave (B) 1923—1928
7. Župa Tatranská so sídlom v Ružomberku (B) 1940—1944
- Slúžnovské úrady*
8. Slúžnovský úrad v Dolnom Kubíne (B) 1866—1902
9. Slúžnovský úrad v Trstenej (B) 1849—1921
10. Slúžnovský úrad v Lipt. Mikuláši (LM) 1850—1912
11. Slúžnovský úrad v Ružomberku (LM) 1849—1906
12. Slúžnovský úrad v Lipt. Hrádku (LM) 1854—1911
13. Slúžnovský úrad v Partizánskej Lupči (LM) 1854—1922
14. Slúžnovský úrad v Martine (B) 1860—1922
15. Slúžnovský úrad v Kláštore pod Znievom (B) 1860—1922
16. Slúžnovský úrad v Kysuckom Novom Meste (B) 1879—1901
17. Slúžnovský úrad v Bytči (B) 1888—1904
- Súdy*
18. Župný súd v Dolnom Kubíne (B) 1849—1870
19. Župný súd v Martine (B) 1853—1861
20. Župný súd v Lipt. Mikuláši (LM) 1850—1854
21. Urbárny súd v Dolnom Kubíne (B) 1856—1861
22. Okresný súd v Dolnom Kubíne (B) 1850—1901
23. Okresný súd v Tvrdošíne (B) 1853—1860
24. Okresný súd v Námestove (B) 1854—1860
25. Okresný súd v Považskej Bystrici (B) 1872—1900
26. Štátne zastupiteľstvo v Dolnom Kubíne (B) 1856—1857
- Ostatné fondy a zbierky*
27. Školský inšpektorát v Dolnom Kubíne (B) 1870—1944
28. Hospodársky inšpektorát v Dolnom Kubíne (B) 1912—1922
29. Štátny stavebný úrad v Lipt. Mikuláši (LM) 1919—1945
30. Štátny stavebný úrad v Dolnom Kubíne (B) 1890—1922
31. Štátny stavebný úrad v Martine (B) 1899—1922
32. Listiny (B) 1305—1722
33. Cirkevné matriky (B) 1640—1903
34. Zbierka písomností z Borce (LM) 1642—1901
35. Františkáni v Žiline (B) 1701—1794
36. Zbierka cechových písomností (B) 17.—19. stor.
37. Fotografie a diapozitívy (B)
38. Noviny, tlače (B)
- Oddelenie II
- Panstvá*
39. Medňanský — Medné (B) 1354—1849
40. Königsegg — Pruské (B) 1512—1930
41. Schreiber — Lednica (B) 1410—1945
42. Majláth — Gbelany (B) 14.—16. stor.
43. Pongrácz — Krasňany (B) 16.—19. stor.
44. Turanský — Turík (B) 1557—1901
45. Oravský komposesorát (O) 1610—1945
46. Panstvo Bytča (B) 1592—1894
47. Panstvo Orlové (B) 1537—1860
48. Panstvo Lietava (B) 1557—1818
49. Panstvo Strečno (B) 1696—1889
50. Szentiványi — Lipt. Ján (B) 1532—1866
- Poľnohospodársko-lesnícke úrady*
51. Riaditeľstvo štátnych lesov v Lipt. Hrádku (B) 1801—1911
52. Lesný komposesorát Partizánska Lupča (B) 1785—1950
53. Lesný úrad v Oravskom Podzámku (O) 1884—1922
54. Lesný úrad v Lipt. Mikuláši (LM) 1899—1922
55. Riaditeľstvo štátnych lesov v O. Podzámku (O) 1944—1948
56. Lesné oddelenie Poprad (B) 1924—1928

57. Zemedelská rada v Ružomberku (B)	1923—1943
58. Hospodárska a lesnícka jednota v Ružomberku (B)	1923—1944
59. Roľnícka komora v Ružomberku (B)	1923—1943
60. Lanársky inšpektor v Lipt. Mikuláši (LM)	1932—1939
61. Pastvinársky inšpektor v Lipt. Mikuláši (LM)	1949
62. Jednotný sväz slov. roľníkov v L. Mikuláši (LM)	1946—1950
63. Okresná lesná správa v Lipt. Mikuláši (LM)	1907—1922
64. Okresná lesná správa v Lipt. Hrádku (LM)	1886—1923
65. Okresná lesná správa v Part. Lupči (LM)	1901—1921

Nie je účelom tejto zprávy, ktorá je viac-menej informačného rázu, aby podala obraz o obsahovej stránke fondov. Bude to úlohou Sprievodcu po Štátnom archíve. Obmedzíme sa preto na údaje o stupni spracovanosti a o pomôckach, ktoré sú a boli vypracované k niektorým fondom.

1. *Župa Oravská*. Fond bol sústredený na jar 1955 z Dolného Kubína, sídla bývalej župy, do Bytče. Presun si vynútili okolnosti, súvisiace s tamojším krajne nevhodným uložením a boli vzaté do úvahy aj možnosti skoršieho sprístupnenia materiálu v centre Štátneho archívu. Všetok materiál fondu je usporiadaný a bádaniu prístupný. Fond sa člení nasledovne: Kongregačné spisy sa zachovali z rokov 1683—1839, zápisnice zo župných kongregácií jestvujú z rokov 1684—1849. Dosiaľ neznáma bola zápisnica tzv. permanentnej deputácie z roku 1849, ktorá riadila župu v tomto revolučnom roku. Obsahuje dáta o pohyboch hurbanovského vojska v oblasti severozápadného Slovenska. Ďalšími oddeleniami fondu sú písomnosti urbárne 1610—1828, vojenské 1683—1848, súdne 1688—1847, daňové 1691—1845, šľachtické 1732—1824, zdravotné 1810—1890, hlav-

nožupanské 1860—1918, podžupanské 1862—1918, písomnosti županské prezidiálne a administratívne z rokov 1919—1922. K fondu je vyhotovený inventár, k spisom hlavnožupanským a županským prezidiálnym tematický register.

2. *Župa Turčianska*. Fond sa nachádza v Bytči, kam bol premiestnený roku 1955 z tých istých príčin ako písomnosti Oravskej župy. Najrozsiahljšou časťou fondu sú písomnosti kongregačné, a to z rokov 1543—1848. Kongregačné zápisnice začínajú rokom 1559. Ostatné oddelenia fondu tvoria spisy vojenské 1550—1846, urbárne 1633—1845, cholerové 18.—19. stor., školské 1786—1790, cirkevné 1787—1790, hlavnožupanské od roku 1862, podžupanské od roku 1861, župného administratívneho výboru z rokov 1876—1893. Fond je usporiadaný a bádaniu prístupný. Orientáciu po fonde umožňujú pôvodné archívne pomôcky. K urbárnym a vojenským spisom je vypracovaný podrobný súpis.

3. *Župa Liptovská*. Písomnosti tohto fondu sa nachádzajú v pobočke Štátneho archívu v Liptovskom Mikuláši (v budove ONV). Časť fondu sa v rokoch 1924—1954 nachádzala v Levoči, kam tento materiál bol oddisponovaný len preto, že župný úrad potreboval roku 1924 miestnosti. Až po 30 rokoch došlo k prinavráteniu materiálov na pôvodné miesto. Fond tvoria tieto oddelenia: Spisy súdne 1516—1851, urbárske 1650—1880, hlavnožupanské 1860—1918, podžupanské 1850—1918, županské 1919—1922. Kongregačné zápisnice začínajú rokom 1580. Medzi zápisnicami župy je aj súdny protokol z rokov 1710—1717, v ktorom sa okrem iného nachodí proces a rozsudok nad J. Jánošíkom. Ďalšími časťami fondu sú písomnosti lesnej, hospodárskej a zdravotnej komisie. K fondu je vypracovaný inventár, k županským prezidiálnym spisom tematický register.

4. *Župa Považská* so sídlom v Martine sa utvorila roku 1923 na území bývalých žúp Trenčianskej, Oravskej a Turčian-

skej s okresmi Trenčín, Ilava, Púchov, Považská Bystrica, Bytča, Žilina, Kysucké Nové Mesto, Čadca, Námestovo, Trstená, Dolný Kubín, Martin a Kremnica. Najdôležitejšiu časť fondu tvoria prezidiálne spisy. K celému fondu je vypracovaný inventár. Tematiku prezidiálnych spisov podrobne zachycuje register.

5. *Župa Podtatranská*. Vznikla na území bývalých žúp Liptovskej, Spišskej, a z časti Gemersko-Malohontskej s okresmi Ružomberok, Lipt. Mikuláš, Lipt. Hrádok, Poprad, Kežmarok, Spišská Stará Ves, Stará Lubovňa, Levoča a Spišská Nová Ves. Svojou tematikou sa fond týka najnovších dejín. Zvláštnu pozornosť si zasluhujú dokumenty, týkajúce sa udalostí v Krompachoch z roku 1921. Fond sa skladá z prezidiálnych a administratívnych spisov. K celému fondu jestvuje inventár, k prezidiálnym spisom aj tematický register.

6. *Expozitúra župy Podtatranskej v Rožňave*. Pôsobnosť Expozitúry sa vzťahovala na okresy Rožňava, Šafárikovo a Revúca. Materiál je tematicky analogický ako u župy Podtatranskej.

7. *Župa Tatranská*. Bola vytvorená na území štyroch uhorských žúp, a to Oravskej, Turčianskej, Liptovskej a Spišskej roku 1940. Patrili k nej okresy Trstená, Námestovo, Dolný Kubín, Martin, Ružomberok, Liptovský Mikuláš, Poprad, Kežmarok, Spišská Stará Ves, Stará Lubovňa, Spišská Nová Ves, Levoča a Gelnica, sídlo mala v Ružomberku. Pôsobnosť župného úradu na území župy sa zhruba rovnala pôsobnosti Krajského úradu. Všeobecne sa predpokladalo, že fond bol počas frontových udalostí zničený. Avšak pri podrobnejšom prieskume depotu Archívu ONV v Ružomberku sa objavil začiatkom roku 1956 tento materiál, z ktorého sa nám zachovala len prezidiálna časť. Zdá sa, že spisy ostatných desiatich oddelení Župného úradu, ako boli oddelenia vnútorné, živnostenské, dopravné, vodo-

právne, policajné, bezpečnostné, vojenské a sociálne, verejnozdravotné, veterinárne, lesné, hospodársko-technické, priemyselno-technické, stavebno-technické a školské, stihol osud, ktorý sa predpokladal aj pri prezidiálnom materiáli. K zachovaným prezidiálnym spisom jestvuje okrem inventáru aj prehľadný tematický register. Pri fonde sa nachádzajú aj zápisnice župného výboru z rokov 1941—1944.

8—17. Ku všetkým fondom slúžnovských úradov jestvujú pomocné knihy, protokoly a indexy, ktoré, aj keď nie vždy, vystihujú aspoň približne obsah písomností. Fondy sú usporiadané. Inventáre sa vypracujú až po skončení skartačných prác.

18—26. Pomerne celistvo sa zachoval súdny materiál z Bachovej éry i s príslušnými pomocnými knihami. Podrobnejší prieskum sa robil roku 1956 v materiáli župných súdov v Dolnom Kubíne, Martine a Lipt. Mikuláši (fondy 18, 19, 20). K fondu Štátne zastupiteľstvo v Dolnom Kubíne je vyhotovený opis, ktorý podáva obsahové rozvrstvenie písomností.

27—31. K fondu Školský inšpektorát v Dolnom Kubíne bol vypracovaný opis. K fondom 28—31 jestvujú súpisy. Podrobnejšie obsahové podklady sú k dispozícii z fondu Štátny stavebný úrad v Dolnom Kubíne.

32. Listiny. Prevažne sa týkajú územia Turca. Najstaršia listina je z roku 1305. Ako vydavateľa figurujú panovníci Ľudovít Veľký a Žigmund, najviac však Turčiansky konvent. K listinám sú vyhotovené registry.

33. Cirkevné matriky. V Štátnom archíve v Bytči sú sústredené všetky matriky z celého Žilinského kraja. Sú usporiadané podľa okresov a v rámci okresov podľa jednotlivých farností. Tento stav usporiadania je zachytený aj v súpisoch.

34—38. Aj ostatné zbierky písomností,

menovite písomnosti, týkajúce sa Boce, ďalej zbierka, pochádzajúca z bývalého františkánskeho kláštora v Žiline, taktiež písomnosti cechové (územne pochádzajú prevažne z Turca) boli preskúmané a jestvujú k nim evidencie, a to opis (Boca) a súpis (Františkáni Žilina).

Fotografický materiál Štátneho archívu je roztriedený do vecných skupín podľa povahy dokumentov. Kľúčom k novej zbierke je abecedný zoznam. Prevažná časť novín spadá do obdobia po roku 1918.

39—50. Na území dnešného Žilinského kraja bolo v minulosti množstvo panstiev, písomný materiál ktorých sa javí ako mimoriadne zaujímavý a dôležitý pre štúdium dejín poddanstva. Ku každému z týchto fondov je vypracovaný súpis. Podrobné záznamy máme k fondom Königsegg — Pruské a Schreiber — Lednica. Opisy majú fondy Panstvo Bytča, Turanský — Turík, Panstvo Strečno, Szentiványi — Lipt. Ján, Urbáre sa zachovali z fondov Königsegg — Pruské (1683), Schreiber — Lednica (1669), Oravský komposesorát (1610, 1619), Panstvo Bytča (1619), Panstvo Strečno (1696).

51—65. Štátny archív spravuje rad fondov z oblasti poľnohospodárstva a lesníctva. K väčšine fondov sú k dispozícii prehľady, ktoré umožňujú nahliadnuť do obsahovej stránky materiálov. Tak k fondom 51, 53, 54, 55, 57, 61—65 sú súpisy, opisy k fondom 52, 56, 60 a inventáre k fondom 58 a 59.

Štátny archív okrem usporiadania a obsahového sprístupnenia fondov venuje od začiatku veľkú pozornosť zachovaniu archíválií. Ak uvážime, ako nevhodne a nedôstojne boli vzácné písomné pamiatky tohto kraja v minulosti umiestnené a spravované, potom je táto starostlivosť nevyhnutnou zložkou práce archívu. Špeciálnu opateru si vyžaduje najmä písomný materiál bývalej Oravskej župy. Kartónovanie materiálu, ktoré sa robí systematicky, zaiste poslúži zlepšeniu stavu archíválií a zabezpečí, aby aj

v budúcnosti mohli slúžiť výskumníckym a vedeckým účelom.

Bádateľom je k dispozícii vhodne zariadená študovňa a príručná vedecká knižnica, ktorá, aj keď nie je početná, je pomerne dobre vybavená a zameraná na miestne potreby. Štátny archív má aj vlastné fotolaboratórium, v ktorom možno v prípade potreby vyhotoviť fotokópie dokumentov aj pre potreby našich bádateľov.

V súčasnosti všetko úsilie pracovníkov Štátneho archívu v Bytči smeruje k tomu, aby práce na Sprievodcovi po Štátnom archíve boli úspešne zvládnuté. Za tým účelom sa začal už v polovici roku 1956 rozsiahly prieskum fondov, aby sa získali podklady pre túto publikáciu. Prírodzene, všetky dielové výsledky sú k dispozícii bádateľom ihneď po skončení prieskumu a vypracovaní príslušnej pomôcky. Sprievodca, ktorý sprístupní tematické bohatstvo fondov, vyjde tlačou a podľa plánu Štátneho archívu bude dohotovený roku 1958.

J. Kočíš

O ČINNOSTI VLASTIVEDNÉHO KRÚŽKU V TRENČÍNE

Pri okresnom múzeu v Trenčíne vyvíja už tretí rok bohatú činnosť Vlastivedný krúžok. Združuje dnes okolo 70 záujemcov z radov miestnych muzejných a archívnych pracovníkov, učiteľov, profesorov, technikov a pod. Práca krúžku prebieha v dvoch záujmových skupinách, prírodovedeckej a historickej. Úlohou prvej skupiny je prebádať Trenčín a jeho okolie po stránke prírodovednej, druhá skupina sa sústreďuje na práci o dejinách mesta, hradu a okolitého územia. Podmienky pre prácu historickej skupiny sú v Trenčíne veľmi prajné. Bohaté archívy a zbierky múzea umožňujú všestranný výskum a poznávanie historického vývinu mesta a jeho okolia. Aj keď sa práca historickej skupiny

krúžku zameriava prevažne na výskumnú vedeckú činnosť, nezanedbáva sa ani práca osvetová a popularizačná. Tomuto cieľu slúžia najmä prednášky, ktorých usporiadali pracovníci krúžku v uplynulých dvoch rokoch viac ako tridsať. Prednášky sa konali nielen v osvetových strediskách mesta, ale aj v miestnych továrňach, a pracovníci oboznamovali v nich verejnosť so svojimi výskumami, ktoré dosiahli pri historickom bádani mesta a jeho okolia. Výsledky výskumnej práce jednotlivých členov krúžku dosiahli už doteraz vynikajúcu úroveň a mnohé boli publikované vo vedeckých časopisoch. Tak napríklad bola doteraz publikovaná práca J. Hanušina *Varechárstvo v Selci* (Slovenský národopis č. 1, 1955), J. Watzku *Vývin majerského hospodárenia na treňčianskom panstve v 16.—18. stor.* (Historické štúdie I), V. Štibrániho *Vývin mestskej verejnej správy v Trenčíne* (Sborník archívnych prací VI), Št. Pozdišovského *Cechoví učni v Trenčíne* (Historické štúdie II) a i. V poslednom čase sa pracuje na dejinách topografie mesta, hudobného života v Trenčíne (G. Šebák), na dejinách školstva (J. Havran) a vývoji cechov (Št. Pozdišovský) a pod. Pre uverejňovanie drobných článkov a správ slúži pracovníkom krúžku vlastný cyklostilovaný časopis *Informačné zprávy*. Vychádza nepravidelne na 10—12 stranách v náklade 130 exemplárov pre členov

krúžku, verejnosť mesta, múzeá a archívy. Doteraz vyšlo 9 čísel a bolo v nich uverejnených mnoho cenných článkov a správ, týkajúcich sa bohatej minulosti mesta i celého okresu. Vlastivedný krúžok venuje pozornosť aj ochranárskej a zberateľskej historickej práci, záchrane archeologických nálezov pri pozemných výkopových prácach a pod. V tomto smere sa stretávajú pracovníci krúžku pri svojej práci s plným porozumením na stavbách pracujúcich robotníkov, ktorí im ochotne hlásia alebo odovzdávajú nálezy. V minulom roku podnikli pracovníci krúžku výskum niektorých objektov na treňčianskom hrade, najmä hradnej kaplnky, z ktorej odstránili sutiny a vytriedili z nich množstvo pozoruhodného architektonického a iného materiálu. Táto práca nie je doteraz skončená a bude sa v nej pokračovať. Sondovacie práce aj na iných spodných priestoroch hradu ukázali, že historický materiál, ktorý chýba vo väčšine našich múzeí, možno získať aj z miestnych zdrojov.

Vlastivedný krúžok pri okresnom múzeu v Trenčíne vykonal za necelé tri roky od svojho jestvovania už veľký kus regionálnej historickej práce. Výsledky jeho práce na poli štúdia miestnych dejín znamenajú cenný prínos aj pre poznávanie celkového vývinu nášho územia a života jeho ľudu.

Št. Pozdišovský